

Pojem žádostivosti u G. W. F. Hegela

Autor: František Kubica

Abstract

The notion of desire in G. W. F. Hegel. – This article opens with the description of stages of the development of consciousness, an essential part of the self-development of the Spirit. On one of the stages, self-consciousness, the desire appears, which is, according to Hegel, the striving for acknowledgement by other subjects.

Keywords: philosophy, desire, voluntarism, Hegel

Klíčová slova: filosofie, žádostivost, voluntarismus, Hegel

Následující článek si klade za cíl nastínit Hegelovo chápání žádostivosti, či, chceme-li, vůle. Téma vůle je v kontextu Hegelova díla jen málo doceněné, avšak v článku se dozvíme, že vůle je jedním z předpokladů možnosti rozvoje ducha, a tudíž jde o téma zajímavé a důležité. Žádostivost bývala považována za ne zcela pozitivní vlastnost, nicméně už Descartes a Kant přiřkli vůli důležitou úlohu v procesu usuzování, u prvního jmenovaného a v mravním jednání u druhého. Hegel v této tradici pokračuje a rozvoj žádostivosti nerozlučně spojuje se sebevědomím, které musí získat každá racionální bytost a bez něhož by podle Hegela nikdy nemohlo dojít k rozvoji rozumu.

1 Žádostivost

Hegel ve *Fenomenologii ducha* představuje jakési schéma rozvoje ducha, který má tři základní stupně – vědomí, sebevědomí a rozum. Prvotní smyslové vědomí spočívá v bezprostředním působení věcí na lidské smysly, předmět tohoto vědomí je vždy chápán jako jedna konkrétní věc tady a teď, která není zařazena do žádného myšlenkového systému. Není možné o ní ani mluvit, neboť už jen samotné pojmenování vyžaduje, abychom o jednotlivině uvažovali zároveň jako o obecnosti a nějakým způsobem ji systematizovali. Dalšími stupni vědomí je vědomí vnímající, kde už dochází k určité klasifikaci, ovšem jen na základě pozorovatelných univerzálních kategorií, a nakonec vědomí rozvažující, které pro klasifikaci věcí vytváří vlastní abstraktní kategorie (např. síla).

V dalším stupni dochází k rozvoji sebevědomí, tedy vědomí sebe samého. Abychom si sebe mohli uvědomovat, musíme mít k dispozici něco od nás odlišného, vůči čemuž se můžeme vymezit. Jakmile si uvědomíme svou rozdílnost od objektu, objevuje se žádostivost: „... a sebevědomí je si tudíž jisto sebou samým toliko tím, že překonává toto jiné, co se mu představuje jakožto samostatný život: je žádostivost.“¹ Žádostivost je neuspokojivý stav sebevědomí, je to zvláštní vztah k objektu založený na snaze získat ho pro sebe. Člověku se

¹ HEGEL, Georg Wilhelm Friedrich. *Fenomenologie ducha*. Praha: Československá akademie věd, 1960, s. 151.

objekt pro svou odlišnost jeví jako cizí, což je nepříjemné, avšak pokud člověk daný objekt získá, tato věc přestane být cizí.

Privlastnit si objekt ale nesmí znamenat jeho zničení, neboť jestliže zanikne předmět žádostivosti a s ním i sama žádostivost, musí zaniknout i sebevědomí, protože se vyjevuje jedině v konfrontaci s jiným sebevědomím. Sebevědomí proto nesmí dopustit, aby bylo druhé sebevědomí zničeno, ač to je přesně to, oč žádostivosti jde. Proto zůstává žádostivost neuspokojena – aby totiž došlo k jejímu uspokojení, muselo by druhé svědomí popřít samo sebe a snížit se na úroveň pouhého vědomí.

Aby bylo zajištěno, že nedojde k zániku cizího objektu (nikoliv ve smyslu fyzického zániku, nýbrž právě jako zrušení jeho odcizenosti), nemůže být objektem nějaká neživá věc, tu je totiž možné si zcela privlastnit a zrušit její odcizenost. Avšak pokud je objektem žádosti sebevědomí jiné sebevědomí, nemůže nikdy dojít k jeho úplnému privlastnění, toto odlišné sebevědomí vždy vůči nám zůstane alespoň zčásti cizí.²

V jakém smyslu požaduje sebevědomí privlastnit si jiné sebevědomí? Každý jedinec vyznačující se sebevědomím potřebuje, aby ho druhý takový uznával, protože pokud je jedinci upíráno uznání, vede to ke ztrátě sebevědomí. Každé sebevědomí je tedy závislé na dalších sebevědomích, resp. na jejich uznání. Lidé však svou závislost na ostatních přijímají jen s velkou neochotou a neradi ji ukazují – ze snahy vymanit se z této závislosti podle Hegela vznikají boje a války. Jejich cílem však nemá být protivníka zničit, neboť tím ničíme rovněž možnost uznání od jeho sebevědomí.

Tím, že subjekt získá uznání druhého subjektu, anebo zruší jeho sebevědomí (tím, že přivodí jeho zkázu), se sám před sebou osvědčuje. V okamžiku boje o osvědčení vznikají dva přístupy – panství a rabství. Pán je vítězná moc, která se osvědčuje skrze poraženého raba a která uplatňuje svou žádostivost tím, že požaduje po rabovi, aby pro ni pracoval. Pán tedy sám nevykonává žádnou práci, avšak dostává se mu požitku z práce vykonané rabem. Ten sice sám pracuje, avšak požitek z výsledného produktu je mu odepřen, protože musí tento produkt odevzdat pánovi. Přesto má ale nad pánem navrch v tom, že pán je závislý nejen na jeho práci, ale rovněž na jeho sebevědomí, protože sebevědomí pána se může osvědčit jedině skrze raba. Na druhou stranu ale ani rab není samostatným sebevědomím, protože jeho osvědčení se děje právě skrze práci pro pána.

Panství a rabství představují dva způsoby osvědčení sebevědomí ve vztahu k nějakému předmětu. Pán se k němu nevztahuje sám a přímo, nýbrž zprostředkovaně díky rabovi. Díky tomu se může k předmětu postavit destruktivně a „zkonzumovat“ ho, zničit ho. To si rab nemůže dovolit, výsledek jeho práce nepatří jemu samotnému, nýbrž pánovi, a tak mu zbývá jen samotný proces opracování předmětu, k němuž se ale díky tomu vztahuje přímo. Panství tedy znamená uspokojení žádostivosti prostřednictvím zničení předmětu, zatímco rabství představuje jakési jemnější uspokojení žádosti, jehož výsledkem není destrukce, nýbrž tvorba v procesu práce.³

Hegelovu žádostivost můžeme pojímat jako touhu po životě a snahu vyhnout se smrti. Po zániku žádostivosti se sebevědomí vrací na úroveň pouhého vědomí, vidíme tedy, že nejde

² SINGER, Peter. *Hegel*. Praha: Argo, 1995, s. 75–77.

³ HEGEL, Georg Wilhelm Friedrich. *Fenomenologie ducha*, s. 158–159.

o zánik v pravém slova smyslu, o zánik fyzický. Avšak Hegel, stejně jako dlouhá řada filosofů v čele s Platónem a Aristotelem, považuje za pravý život život uvědomělý, samostatný. Když člověk nechápe sebe samého jako něco odlišného od ostatních tvorů a věcí, resp. není vůbec schopen sám o sobě uvažovat, přestává být člověkem, duchovní bytostí, a dostává se na úroveň zvířat. Se zánikem žádostivosti tedy nezaniká člověk jakožto biologický tvor, avšak zaniká duch – žádostivost tedy usiluje o zachování ducha a zabránění duchovní smrti.

Pro úplnost uveďme ještě třetí fázi rozvoje vědomí, a tím je rozum. Zatímco sebevědomí je díky svému odmítavému a bojovnému postoji vůči všemu cizímu a odlišnému jakousi negativní silou, v rozumu se tato negativita převrací v idealismus. Rozum vzniká jako syntéza vědomí a sebevědomí, „...když jistota, že je [duch] vší realitou, je povýšena na pravdu a když si je vědom sebe jako svého světa a svého světa jako sebe.“⁴ Je možné říci, že rozum je syntézou objektivního a subjektivního chápání světa. Člověk přestává chápat svět jako něco zcela cizího a přijímá ho za svůj.

2 Absolutní duch a vůle

Aby mohl duch dosáhnout absolutna, musí mít žádostivost, či chceme-li vůli. V opačném případě by nikdy nemohlo dojít k přechodu od vědomí k sebevědomí, a potom dále k rozumu a absolutnu. Nabízí se však otázka, jak je možné, že právě vůle, která je přímo vázána na empirické skutečnosti, může mít takový význam pro rozvoj absolutního ducha.

Základním znakem ducha je myšlení, ba dokonce duch je myšlením, a tím se odlišuje od zvířat. Nyní je třeba vysvětlit, kde se v něm bere vůle, jestliže je bytostně myšlením. Vůle bývala dávána do protikladu k rozumu či myšlení, Hegel však tvrdí, že myšlení (rozum) a chtění (vůle) nejsou dvěma odlišnými vlastnostmi a člověk potom jakousi rozpolcenou osobností, v níž spolu rozum a vůle bojují. Vůli chápe jako zvláštní způsob myšlení, myšlení praktické, zatímco rozum je myšlením teoretickým. Teoretické vztahování k věcem je abstraktní, obecné, odehrává se pouze v naší mysli, převádí empirické věci v myšlenku. Tomuto způsobu vztahování by odpovídala první fáze rozvoje ducha, vědomí. Na výsledcích teoretického vztahování, myšlenkách, je pak založeno vztahování praktické, které vnáší něco z ducha do světa, zanechává ve světě jeho stopu – a přesně to je úkolem ducha, přetvářet svět. Praktické vztahování pak zahrnuje vymezení vůči ostatním věcem a účel.⁵

Ke světu se v jistém smyslu prakticky vztahují i zvířata, ta však podle Hegela nemají vůli, protože vůli musí předcházet představování v mysli. Vůle tedy nemůže existovat bez myšlení, a zároveň myšlení bez vůle nemůže nijak vstupovat do světa a ovlivňovat jej. Mít vůli proto není v rozporu s pojetím ducha jakožto myšlení, a dokonce je pro něj nutné, aby vůli měl. Kdyby totiž nemohl přetvářet svět, nemohl by se ani sebezpoznavat, a tedy by nikdy nemohlo dojít k rozvoji absolutního ducha.

Jednou stránkou vůle je možnost vymanit se ze závislosti na čemkoliv vnějším: „V tomto elementu vůle je obsaženo, že se mohu od všeho odpoutat, vzdát se všech účelů a že mohu od všeho abstrahovat.“⁶ Jedině takto se může stát duch absolutním, zde je tudíž jasně

⁴ *Ibid.*, s. 287.

⁵ HEGEL, Georg Wilhelm Friedrich. *Základy filosofie práva*. Praha: Academia, 1992, s. 44.

⁶ *Ibid.*, s. 46.

vidět, jaký význam vůle ve skutečnosti má. V Hegelově pojetí to není iracionální puzení přibližující člověka zvířeti, ale naopak součást toho, čím se duch od zvířete odlišuje, projev myšlení a předpoklad dosažení absolutna.

3 Svobodná vůle

Hegel se domníval, že existuje svobodná vůle a že svoboda je základním určením vůle, která je pro Hegela praktickým duchem.⁷ Svoboda je podle něj vnitřní nutnost a existuje vedle vnější nutnosti, která je vyjádřena přírodními zákony. Hegelovo pojetí svobody se do jisté míry podobá tomu Kantovu. Podle Hegela znamená svoboda schopnost volby nezávisle na vnějších skutečnostech, tedy na vůli jiných lidí nebo na vlastních přirozených potřebách. Svoboda vůle je pak základem práva, protože jen díky možnosti svobodné volby můžeme jednat v souladu nebo naopak v rozporu se zákonem, a právní oblast je zároveň oblastí, kde se svoboda uplatňuje.

Hegel definuje svobodu takto: „...svoboda znamená právě být ve svém jiném u sebe sama, záviset na sobě, být tím, co určuje samo sebe.“⁸ Jelikož je duch myšlením, pak (alespoň tehdy, když jsou jeho myšlenky čisté, tedy neobsahují nic empirického a jejich obsah si určuje duch sám) musí být duch svobodný.

Vůle je ale naprosto svobodná teprve tehdy, když „je pro sebe tím, čím je o sobě“,⁹ když je sama vůle předmětem vůle. Vůle pouze o sobě je zároveň svobodná i nesvobodná, protože je svobodnou pouze z definice, avšak nikoliv ve skutečnosti. Takovou vůli Hegel nazývá bezprostřední nebo přirozenou, protože jejím předmětem jsou přirozené pudy, sklony a instinkty.

Lidská vůle pro sebe je natolik svobodná, že se může odvrátit, abstrahovat od naprosto všeho vnějšího, dokonce i od vlastního života. Sebevraždy je schopen pouze člověk, nikoliv zvíře, sebevražda je aktem svobodné nezávislé vůle.

⁷ *Ibid.*, s. 43.

⁸ HEGEL, Georg Wilhelm Friedrich. *Malá logika*. Praha: Svoboda, 1992, s. 74.

⁹ HEGEL, Georg Wilhelm Friedrich. *Základy filosofie práva*, s. 52.

SEZNAM LITERATURY

HEGEL, Georg Wilhelm Friedrich. *Fenomenologie ducha*. Praha: Československá akademie věd, 1960.

HEGEL, Georg Wilhelm Friedrich. *Malá logika*. Praha: Svoboda, 1992.
ISBN 80-205-0153-3.

HEGEL, Georg Wilhelm Friedrich. *Základy filosofie práva*. Praha: Academia, 1992.
ISBN 80-200-0296-0.

SINGER, Peter. *Hegel*. Praha: Argo, 1995. ISBN 80-85794-46-2.

(Mgr. František Kubica, Ph.D. je absolventem doktorského studia filosofie na UK Pedagogické fakultě.)